

Ali Paşa ve 1938 Kuşağı

MEMET BAYDUR

Yazmakla okumak arasında bir seçime zorlansam hiç duraksamadan okumayı seçerdim. Bana göre esas mesele (böyle bir mesele varsa tabii) okumakta gizlidir. Öte yandan kendinize uğraş olarak yazı yazmayı seçmişseniz, okudukları üstüne de yazmak istiyor insan. Ağustos ayında üç beş kitap okudum. Beş on kitabı ise karıştırdım yalnızca. Bu yazıda, baştan sona okuduğum iki kitaptan söz etmek istiyorum. Birincisi, Türkiyeli iki ekonomi profesörü, Süphan ve Fuat

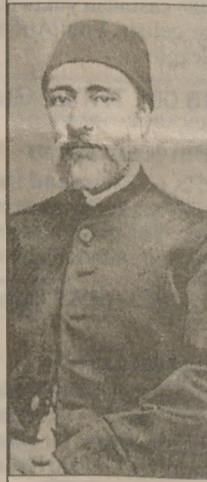
Andıç tarafından, doğrudan İngilizce yazılmış bir yapıt. Isis Press'in, İstanbul'da *Bibliotheca Ottomana* dizisinden yayımladığı bu ilginç yapıtın adı şöyle: **Son Osmanlı Büyüğü / Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Vasiyetnamesi**. Yıllardır yurtdışında yaşayan ve ekonomi dersi veren Andıç ikilisi, son derece ilginç bir sunuş yazısından sonra iki bölüme ayırmışlar kitabı. Birinci bölüm Ali Paşa'nın hayatı ve zamanları üstüne bir inceleme / yorum / deneme lezzetinde. **Sultan Aziz**'in saltanatında uzun yıllar sadrazam (başbakan) ya da hariciye nazırı (dışişleri bakanı) olarak devlet yönetiminde yetkili kişi olan Ali Paşa, 1871 yılında, ölümünden birkaç ay önce siyasi bir vasiyetname yazarak devlet yönetiminde aldığı kararların gerekçelerini, yapamadıklarını ve nedenlerini, yapılması elzem olan, devletin çökmemesi için alınması gereken önlemler hakkındaki düşüncelerini kâğıda dökmüş. Padişaha doğrudan seslenen bu vasiyetnamenin, bu politik belgenin Abdülaziz'e ulaşip ulaşmadığı bilinmiyor. O yıllarda kimi kişiler bu belgeyi hasıraltı edip ortadan kaldırmak istemişler. İstanbul'dan kaçırılan bir kopya 1910 yılında Fransa'da *La Revue de Paris*'te yayımlanıyor.

Osmanlı aydınının güncesi

Ali Paşa'nın büyük olasılıkla doğrudan Fransızca kaleme aldığı bu belgede

Osmanlı İmparatorluğu'nun çürüyüp çökme nedenleri, bütün siyasi ve ekonomik mercaklerden süzülerek anlatılıyor. Özelleştirme, vergi reformu, basın özgürlüğü, azınlık ve insan hakları gibi bugün de büyük önem taşıyan konuların üstüne eğiliyor Ali Paşa o zamanlar. Süphan ve Fuat Andıç, kitabın birinci bölümünde Ali Paşa'nın yazdığı metni, o günlerin siyasi ve ekonomik manzarasının eleğinden geçirecek yorumluyorlar. İkinci bölüm ise vasiyetnamenin Fransızcadan İngilizceye çevirisidir. Ciddiye alınması gereken bir çalışma

Süphan ve Fuat Andıç'ın 'Son Osmanlı Büyüğü / Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Vasiyetnamesi' adlı iki bölüme ayrılan yapıtında, Ali Paşa'nın

hayatı ve zamanları ile 1871 yılında, ölümünden bir kaç ay önce yazdığı, padişaha doğrudan seslenen, ilginç önerilerle dolu siyasi vasiyetnamesi yer alıyor. Yaşamöyküsünü anlatırken Türkiye'yi de anlatan Cahit Kayra'nın '1938

Kuşağı / Olaylar, İnsanlar, Anılar' başlıklı enfes yapıtı ise olağanüstü usta bir el tarafından yazılmış siyasi bir analiz. Bence liselerde ders kitabı olarak okutulması gereken bir anı kitabı.

bu. Bakın şimdi Ali Paşa 1871 yılında devlet hakkında padişaha neler yazmış: "İmparatorluğun içinde kaynaşmalar sürüyor. Sırbistan'da, Karabağ'da, Lübnan'da, Girit'te çıkan isyanlar hem imparatorluğu parçalamak amacını güdüyor, hem de Avrupa devletlerinin işlerimize karışmasını kolaylaştırıyor. Bu meseleleri halledip Avrupa'nın işlerimize karışmasını önlemeliyiz. (...) Müslüman tebaanız ile Hıristiyan tebaanız çatışmakta devam ediyorlar. Yalnız Hıristiyan tebaaya taviz vermekle meseleler çözümlenemez.

Köklü reformlar yapılmalıdır. Mahalli idarelere önem veren idari reformlar. (...) Kapitülasyonları tamamen kaldıramadık. (...) Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün, dokunulmazlığının Avrupa için zorunlu olduğunu; bunun diplomatik bir oyun değil, bir gerçek olduğunu; azınlıkların imparatorluğun içinde, Avrupa korunmasına gereksinim duymadan yaşadıklarını gösterdik. (...) Bütçe dışı harcamaları derhal durdurmalıyız. Giderimiz gelirimize denk olmalıdır. Her memur son kuruşuna kadar hesap verebilmelidir. (...) Halkımızın ne düşündüğünü, hükümetin neleri düzeltmesi gerektiğini özgür bir basından öğrenebiliriz. Özgür basın yalnızca yanlışları düzeltmek istemeyen bir yönetim için korku vesilesidir." Ali Paşa'nın padişaha önerileriyle dolu siyasi vasiyetnamesi birbirinden ilginç satırlarla sürüyor. Biz de bu kitap sayesinde bir Osmanlı aydınının dünyasına ve dramına yakından bakabiliyoruz. Bu önemli yapıtın bu şekliyle dilimizde de yayımlanmasını diliyorum.

★ İkinci kitap, bence liselerde ders kitabı olarak okutulması gereken bir anı kitabı. Sayın Cahit Kayra'nın 1938 Kuşağı / Olaylar, İnsanlar, Anılar başlıklı 637 sayfalık enfes yapıtından söz ediyorum. Geçen yılın aralık ayında çıkmış, ben yeni okuyabildim. Kitabın kapak yazısı şöyle diyor: "Cahit Kayra, anlatısına, çöken bir imparatorluğun karanlık ve acıklı görüntüleriyle başlıyor. Genç bir çocuk olarak Atatürk reformlarının heyecanını ve İnönü dönemini, İkinci Dünya Savaşı'nın acılarını, demokrasiye geçiş olaylarını yaşıyor." Sonrası Oniki Eylül'ün karanlığına kadar uzanan, olağanüstü usta bir el tarafından yazılmış siyasi bir analiz. Yaşamöyküsünü anlatırken Türkiye'yi anlatıyor Sayın Kayra. Mizah, ironi, iyimserlik, kötümserlik, akılcılık, devrimci bir cumhuriyet sevdalısının hayata ve politikaya hem içerden hem de dışardan bakabilmesi. Genç kalmayı başarmış, kendisiyle de dalga geçebilme yetisine sahip olağanüstü bir insan Cahit Kayra. Yapıtını gülerken, üzülen, hop oturup kalkarak ve derin bir saygıyla okudum. Bir iki bölümü aktarmak istiyorum kitabından. 1945 - 1950 yıllarını anlattığı bölümden satırlar.

"Dış politikadaki olumlu gelişmeler karşın içerde ilk önemli olay oldu. Toprak kanunları çıkarıldı ve bu kanunlar CHP'nin 1950 seçimlerindeki çöküntüsünde büyük rol oynadılar. Küçük köylü kendisine toprak vermeye çalışan hükümeti dışlayarak, toprağını elinden alan köy ağalarının yanında yer

aldı. Biz Nâzım Hikmet'in 'Akrep gibisin kardeşim' şiirinin ne demek olduğunu bir kez daha düşündük. Bir başka olay ise geleceğin en büyük sorununun öncüsü oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iki kişi Arapça ezan okudular ve böylece Demokrat Parti'nin koruması altında, daha sonraki dönemlerin köktencilik hareketinin başlatıcısı oldular." Bir iki sayfa sonra şu olağanüstü satırları yazıyor Sayın Kayra: "Aslında iktidar değişikliğinin ne demek olduğunu, nerelere kadar uzanacağını bilincinde değildik. Olaylara bakışımız sorunlara

Her iki kitabı da çok ciddiye alarak, çok ürpererek okudum. Biri Osmanlı İmparatorluğu'nun aydın idarecisi, diğeri Cumhuriyet'in aydın, sorgulayıcı, özverili bürokratu. Bu iki yazarın dramatik ve birbirini tamamlayan yolları üstüne düşündüm

biraz. Bir cumhuriyet çocuğu olarak. 1996 yılında memleket üstüne soru üretmeyi kolaylaştıran, yol açıcı yapıtlar.

dönük' değil, insanlara dönük'tü. (...) Ezanın Arapçaya çevrilmesi, Arap Emperyalizminin ve bu emperyalizm yandaşlarının büyük başarısıydı ve bu tarihlere bunun daha sonra nasıl sorunlar çıkarabileceğini tartışmaya gerek görmedik, tartışmadık. Daha sonra Halkevleri'nin kapatılması ve 4800 kitapların dağıtılması gelecek ve topluluk olarak bunlara da ses çıkarmayacaklık."

Cumhuriyet'in sorgulayıcı bürokratı

Yıllar geçiyor ve birçok ilginç

sayfadan sonra 1960'lı yıllara geliyoruz. "Bu arada çok daha önemli bir şey oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilen Cihat Bilgehan, imam-hatip okullarından çıkanların ilkokul öğretmenini olmalarını kabul etti. Bu konuda aralarında anlaşmazlık çıkan müsteşar Nuri Kodamanoğlu istifaya ederek ayrıldı. Milli Eğitim Bakanlığı'nun kadroları büsbütün gerici kesimin eline geçmeye başladı. (...) Orhan Dengiz, 1967 yılında, nisanda bakanlıktan ayrıldı. Yerine gelen İlhami Ertem ilk iş olarak mayıs ayında, imam-hatip okullarından

çıkaranlara üniversitelere girme hakkını tanıdı." Bu satırları unutulmaz bir paragrafla kapatıyor Sayın Kayra: "Türkiye, büyük çoğunluğu cehalet çemberini aşamamış milyonlarca insanın, hastaların, işsizlerin ve başkalarının dertleriyle dolup taşan bir ülke. Siyaset kadroları ve hükümet örgütü bunlara yanıt verecek güçte değil. Vatandaşlar, vatandaşların uyanıkları, işlerini yaptırabilmek, yani yalnız kendi çıkarlarını sağlamak için yozlaştırılmış bir demokratik anlayışla politikayı kullanıyorlar. Ülkeyi bin yılın gerisine sürükleyeceğini açıklayan gerici bir parti, kuşkuyla kaynaklardan sağladığı paralarla seçmenlerine para, giyecek ve yiyecek dağıtarak oy topluyor. Bizler buna halkın iradesinin politikaya dönüşmesi adını veriyor ve bu aldatmaca ile avunuyoruz." Süphan ve Fuat Andıç'ın incelemesini de, Cahit Kayra'nın Anıları'nı da çok ciddiye alarak, çok ürpererek okudum. Biri Osmanlı İmparatorluğu'nun aydın idarecisi, diğeri Cumhuriyet'in aydın, sorgulayıcı, özverili bürokratı. Bu iki yazarın dramatik ve birbirini tamamlayan yolları üstüne düşündüm biraz. Bir cumhuriyet çocuğu olarak. 1996 yılında memleket üstüne soru üretmeyi kolaylaştıran, yol açıcı yapıtlar. Sonra başka bir konuya kaydı aklım. Taksim'e cami yapılacak ya. Bu yapının yapılmasını sağlayacak vakfın kurucuları ve sponsorları arasında kimler var acep? Kimler hangi yıldan başlayarak para yatırmışlar, destek olmuşlar bu projeye? İnsan merak ediyor da...

